

AÇIKLAMALI

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRİSİ

AÇIKLAMALAR

Rona Aybay*

I

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi,¹ 10 Aralık 1948 günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilmiştir.² Oylamaya katılan BM üyesi 48 devletin temsilcileri "olumlu" oy vermiştir. *Türkiye* de, "olumlu" oy verenler arasındadır.

Bildiriye "karşı oy" veren çıkmamış fakat 8 üye devlet, çekinse oy kullanmıştır. Değişik nedenlerle çekinse oy kullanan ülkeler şunlardır:

Sovyetler Birliği, Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Güney Afrika Birliği ve Suudi Arabistan.

Sovyetler Birliği ve onu izleyen beş "sosyalist" ülke, "soyut" birtakım özgürlüklere yer vermesi ve kişinin devlet karşısındaki ödevlerini yeterince belirtmemesi bakımından, Bildiri'yi "gerçekçi" bulmadıkları için;

Güney Afrika Birliği, sosyal ve ekonomik hakların bu metinde yer almaması gerektiği görüşünde olduğu için:

Suudi Arabistan ise, Bildiri'de benimsenen bazı ilkelerle, İslam ve Şariat kuralları arasında bağdaşmazlık gördüğü için;

çekinse oy kullandıklarını açıklamışlardır.³

II

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca, oylama sonucunda kabul edilmiş bir karardır. Bu nedenle, teknik hukuk anlamında "tavsiye" niteliğindedir; dolayısıyla da "bağlayıcı" bir etkisi yoktur. Ama 360 kadar dile çevrilmiş⁴ olmasının da gösterdiği gibi, Evrensel Bildiri'nin dünya çapında büyük ilgi uyandırdığı bir gerçektir.

* Avukat, Prof. Dr. TBB İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı.

Bazı yazarlar, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin adındaki İngilizce "Declaration" (Fransızca "Déclaration") sözcüğünü Türkçe'ye çevirirken "Bildiri" yerine "**Bildirge**"yi yeğliyor.

² BM Genel Kurul karar sayısı 217 A (III).

³ Kapani, Münci; *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi yayınevi, 2.bası, 1991, s.24.

⁴ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun resmi internet sitesindeki bilgiye göre, İHEB'nin metn ine 365 değişik dilde ulaşılabilir. Bkz., <http://www.unhcr.ch/udhr/navigate/alpha.htm>.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde belirtilmiş ilkelerin, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne göre (m. 38, 1/c), "Hukukun, uygar uluslarca tanınmış, genel ilkeleri"nden olduğu veya uluslararası yapılageliş (teamül) hukukundan (m. 38, 1/b) sayılması gerektiği yolunda görüşlerle, Bildiri'ye hukuksal bağlayıcılık kazandırılmak istendiği de görülmektedir.

Hukuksal niteliği ne olursa olsun, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin, insan haklarının tanınması ve korunması açısından çok önemli bir öncü olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası hukuk metinlerinin "Giriş" bölümleri ile bazı ulusal anayasalarda bu Bildiri'ye yollamalar (atıflar) yapılması,⁵ Evrensel Bildirinin, uluslararası dü-zeyde küçümsenmeyecek bir manevi etkisi olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de yaygın yabancı dillerden olan İngilizce ve Fransızca,⁶ Birleşmiş Milletler Örgü-tü'nün resmi dillerinden olduğu için, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin bu dillerdeki özgün metinleri, Birleşmiş Milletler'in yayınlarındaki asıllarından alınabilmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin, resmi Türkçe çevirisi 27 Mayıs 1949 tarihli 7217 sayılı *Resmi Gazete*'de yayınlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Resmi Gazetede yayınlanması olağan olan (kanun, tüzük, yönetmelik gibi) metinlerden değildir. Bir BM genel Kurulu kararı olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin *Resmi Gazete*'de yayınlanmış olması, ayrıksılık (istisna) oluşturmaktadır. Bu ayrıksılık, Bildirinin Başlangıç bölümünde belirtilen, Bildirideki hakların ve özgürlüklerin tanıtılıp, yaygınlaştırılması; öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygının geliştirilmesi amacının gereğini yerine getirmek çabasıyla açıklanabilir.

Ancak, bu resmi çevirinin pek başarılı olduğu söylenemez; bazı hükümler dikkatsizlikle atlanmış, bazı hükümlerin çevirisinde de, anlamı etkileyecek ölçüde yanlışlıklar yapılmıştır.

Bu yanlışlıkları düzelten ve eksiklikleri tamamlayan; ama metnin dilini ve üslubunu değiştirmeyen bir çalışma *Rona Aybay* ve *Ömer Madra* tarafından yapılmış ve bu çalışmanın sonucu, küçük bir broşür halinde A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi'nce, 1980 yılında yayınlanmıştır.

Aşağıda verdiğimiz Türkçe metin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin *Prof. Dr. Münci Kapani*'nin titizlikle yaptığı özel çeviridir. Merhum *Prof. Kapani*, bu çeviriyi "İngilizce ve Fransızca asıllarını karşılaştırarak -ve eldeki eski metinlerden de yararlanarak- günümüz Türkçesiyle" hazırladığını belirtmiştir.⁷

Bildiri metninin altındaki dipnotları ise, tarafımızdan eklenmiştir.

III

Türkiye'de, 1961 Anayasası'nın hazırlık çalışmalarının ilk aşaması olan ve "*Onar Tasarısı*" diye anılan "*Ön-Tasarı*"nın "*Başlangıç*" bölümünde "*İnsan Hakları Beyannamesinin umdelerine*" yollama vardı.⁸ 1961

⁵ 1960'larda bağımsızlık kazanan bazı Afrika devletlerinin anayasalarında İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne yollamalar yapılmıştı. Örneğin, Cezayir (1963), Ruvanda (1962), Burundi (1962), Senegal (1963) anayasaları. Ayrıca, 1 Aralık 1995 tarihli Bosna Hersek Anayasası'nın "Başlangıç" bölümünde de İHEB'ne yollama vardır.

⁶ Türkiye'de, Almanca da yaygın olarak bilinen yabancı diller arasındadır; ancak, Almanca Birleşmiş Milletlerin resmi dillerinden değildir. Yurdumuzda son yıllarda ilgi toplayan Rusça, Çince ve İspanyolca da BM'nin resmi dillerindedir; dolayısıyla, Evrensel Bildiri'nin bu dillerde de resmi metni vardır.

⁷ Kapani, 3 nu.lı dipnotunda agy., s.141 vd.

⁸ Aybay, Rona; *Karşılaştırmalı 1961 Anayasası*, Metin Kitabı, İÜHF yay., 1963, s.4.

yılında yayımlanan Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun'un⁹ 1. maddesinde de "İnsan Hakları Evrensel Beyannameinde bir hak olarak tanınan sağlık hizmetlerinin sosyal adalete uygun bir şekilde ifasını sağlamak" amacı belirtilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin hukuksal niteliği konusunda yanılıya düşüldüğü, bunun onaylanmış bir uluslararası sözleşme sanıldığı sıkça görülen bir olgudur.¹⁰ Yukarıda belirttiğimiz gibi, bir BM Genel Kurulu kararı olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin "onaylanması" sözkonusu değildir.

Ancak, yine yukarıda belirttiğimiz gibi Evrensel Bildiri, kabul edilmesinden bu yana geçen yarım yüzyılı aşkın süre içinde, insan hakları alanında gerek uluslararası gerek ulusal düzeydeki bütün olumlu gelişmeler üzerinde etkili olmuştur. Bu önemli ve tarihsel belgenin açıklamalı metnini, Türkiye'de insan hakları alanındaki kuramsal ve uygulamalı çalışmalara yardımcı olması dileğiyle okurlara sunuyoruz.

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRİSİ

Başlangıç

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan onurun ve onların eşit ve vazgeçilmez haklarının tanınmasının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olmasına,

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana yönelten barbarca eylemlere yol açmış olmasına, korkudan ve yoksulluktan kurtulmuş insanların söz ve inanç özgürlüklerine sahip olacakları bir dünyanın kurulmasının insanoğlunun en yüksek amacı olarak ilan edilmiş bulunmasına,

İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmak zorunda kalmaması için insan haklarının hukuk düzeni ile korunmasının temel bir gereklilik olmasına,

Uluslar arasında dostça ilişkilerin gelişmesine özendirilmenin gerekli bulunmasına,¹¹

Birleşmiş Milletler halklarının, Andlaşmada,¹² insanların temel haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların hak eşitliğine olan inançlarını bir kere daha belirtmiş ve toplumsal gelişmeyi destekleyerek daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları oluşturmaya karar verdiklerini açıklamış olmalarına,

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler kuruluşu ile işbirliği halinde insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin sağlanmasını üstlenmiş olmalarına,

⁹ Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun; kanun nu. 224, Kabul t. 5 Ocak 1961, RG, 12 Ocak 1961, 10705.

¹⁰ Örneğin, Yargıtay İçtihatları Birleştirme Büyük Kurulu'nun 1997 yılında verilmiş bir kararında, İHEB'nin "Türkiye ve Birleşmiş Milletler'in tüm üyelerinin imzalayıp onayladığı" bir bildiri olduğu ileri sürülmüştür (E. 1996/1, K. 1997/1, karar t. 22 Şubat 1997; *Yargıtay Kararlar Dergisi*, cilt 23, sayı 6, Haziran 1997, s. 57). Yukarıda açıkladığımız gibi, bir uluslararası sözleşme değil, bir BM Genel Kurulu kararı olan İHEB'nin, "imzalanma"sı ve "onaylanma"sı sözkonusu değildir. Böyle yanlış ve özensiz bir anlatımın, en üst düzeydeki bir yargı organının kararında yer almış olması üzücüdür.

¹¹ Bu fıkra *Resmi Gazete'* de yayımlanan Türkçe metinde atlanmıştır.

¹² Birleşmiş Milletleri kuran temel Andlaşma (BM şartı).

Bu hak ve özgürlükler konusunda ortak bir anlayış oluşturmanın, sözü edilen yükümlülüğün tam olarak yerine getirilmesi bakımından son derece önemli bulunmasına göre,

Genel Kurul

Toplumun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildiriyi her zaman gözönünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası tedbirlerle gerek üye devletler ve gerek onların yönetimleri altındaki ülkeler halkları arasında sözü edilen hak ve özgürlüklerin evrensel ölçüde ve etkin olarak tanınıp uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için erişilecek ortak ülküleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirisini ilan eder.

Madde 1

Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdan sahibidirler; birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2

1. Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka herhangi bir düşünce, ulusal ya da toplumsal köken, servet, doğuş veya başka herhangi bakımdan ayırım gözetilmeksizin bu Bildiride ilan olunan tüm haklardan ve özgürlüklerden yararlanabilir.

2. Ayrıca, ister bağımsız ülke uyruğu olsun, isterse vesayet altında bulunan, özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke uyruğu olsun, bir kişi hakkında uyruğu bulunduğu devlet veya ülkenin siyasi, hukuki veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 3

Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 4

Hiç kimse kölelik veya kulluk altında tutulamaz; kölelik ve köle alım satımı her türüyle yasaktır.

Madde 5

Hiç kimseye işkence yapılamaz; zalimce, insanlık dışı, onur kırıcı ceza verilemez veya davranışta bulunulamaz.

Madde 6

Herkes, nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir.

Madde 7

Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildiriye aykırı her türlü ayırım gözetici işlemlere ve ayırım kısırtıcılığına karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8

Herkesin anayasa veya yasa ile kendisine tanınmış olan temel haklarını çiğneyen işlemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler önünde etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 9

Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10

Herkes, haklarının ve yükümlülüklerinin veya kendisine yöneltilen herhangi bir suçlamanın saptanmasında, tam bir eşitlikle davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkemece adil (düzgün) bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

Madde 11

1. Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün güvencelerin sağlanmış olduğu açık bir yargılama ile yasaya göre suçluluğu kanıtlanmadıkça suçsuz sayılır.

2. Hiç kimse, işlendikleri sırada ulusal veya uluslararası hukuka göre suç sayılmayan fiil veya ihmallerden ötürü mahkum edilemez. Yine hiç kimseye, suçun işlendiği sırada uygulanmakta olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Madde 12

Hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine, konutuna ve haberleşmesine keyfi olarak karışamaz, onur ve ününe saldırılamaz. Herkesin bu tür karışma ve saldırılara karşı yasal korunma hakkı vardır.

Madde 13

1. Herkes, herhangi bir devletin sınırları içinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkına sahiptir.
2. Herkes, kendi ülkesi de dahil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve ülkesine geri dönme hakkına sahiptir.

Madde 14

1. Herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınma ve bu ülkelerce sığınmacı işlemi görme hakkı vardır.

2. Bu hak, gerçekten siyasal nitelik taşımayan adi bir suçla ilgili veya Birleşmiş Milletler ilke ve amaçlarına aykırı eylemlere dayanan kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.

Madde 15

1. Herkesin bir uyrukluğa hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan veya uyrukluğunu değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 16

1. Evlenme çağına gelen her erkek ve kadın, ırk, uyrukluğ ve din bakımlarından hiçbir kısıtlamaya uğramaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına sahiptir.

Erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit haklara sahiptir.¹³

2. Evlenme akdi ancak evleneceklerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.
3. Aile, toplumun doğal ve temel birimidir; toplum ve devlet tarafından korunma hakkı vardır.

Madde 17

1. Herkesin tek başına ve başkalarıyla ortaklaşa mal ve mülk edinme hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılamaz.

Madde 18

¹³ Bu tümce, *Resmî Gazete*'de yayımlanan Türkçe çeviride atlanmıştır.

Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak din veya inanç değiştirme özgürlüğünü, dinini ya da inancını tek başına veya topluca, açık veya özel olarak öğretme, uygulama, ibadet ve törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19

Herkesin fikir ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, ülke sınırları sözkonusu olmaksızın bilgi ve görüşleri her yoldan aramak, almak ve yaymak özgürlüğünü kapsar.

Madde 20

1. Herkes barışçı yoldan toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir.
2. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.

Madde 21

1. Herkes, doğrudan ya da özgürce seçilmiş temsilcileri aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
2. Herkes ülkesinin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkına sahiptir.
3. Halkın iradesi kamu otoritesinin temelidir; bu irade gizli ya da serbestliği sağlayacak benzeri yöntemlerle genel ve eşit oy ilkesine uyularak yapılacak olan dönemsel ve dürüst seçimlerle belirir.

Madde 22

Herkesin, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır; ayrıca onuru ve kişiliğinin serbestçe gelişmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ulusal çaba ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgüt ve kaynaklarıyla orantılı olarak gerçekleştirilmesine de hakkı vardır.

Madde 23

1. Herkesin çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma koşullarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.
2. Herkesin, hiçbir ayırım gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.
3. Çalışan herkesin kendisine ve ailesine insanlık onuruna yaraşır bir yaşam sağlayan ve gerektiğinde her türlü sosyal koruma yollarıyla da desteklenen adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
4. Herkesin, çıkarlarının korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

Madde 24

Herkesin dinlenmeye, boş zamana, özellikle iş saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belli dönemlerde ücretli tatillere hakkı vardır.

Madde 25

1. Herkesin, gerek kendisi gerek ailesi için yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetler de dahil olmak üzere, sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık veya geçim olanaklarından kendi iradesi dışında yoksun bırakacak başka durumlarda güvenliğe hakkı vardır.

2. Ana ve çocuk özel bakım ve yardım görme hakkına sahiptir. Bütün çocuklar, evlilik içi veya dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın aynı sosyal korunmadan yararlanırlar.

Madde 26

1. Herkes eğitim görme hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki öğretimden herkes yararlanabilmelidir. Yükseköğretim yeteneğe bağlı olarak herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim, insan kişiliğinin tam gelişmesi ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesi amacıyla yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırk ve din toplulukları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışın sürdürülmesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmede öncelikle hak sahibidir.

Madde 27

1. Herkes, toplumun kültürel hayatına serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, bilimsel alandaki ilerleyişi ve onun yararlarını paylaşmak hakkına sahiptir.

2. Herkesin, yarattığı her türlü bilim, edebiyat ve sanat eserlerinden doğacak manevi ve maddi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde 28

Herkesin, bu Bildiride yer alan hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşmesini sağlayacak toplumsal ve uluslararası bir düzene hakkı vardır.

Madde 29

1. Herkesin, kişiliğinin özgürce tam gelişmesine olanak sağlayan topluma karşı ödevleri vardır.

2. Herkes, haklarını ve özgürlüklerini kullanırken, ancak başkalarının hak ve özgürlüklerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması, demokratik bir toplumda ahlakın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı gereklerinin karşılanması amacıyla yasayla belirlenmiş sınırlamalarla bağlı olabilir.

3. Bu hak ve özgürlükler hiçbir zaman Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30

Bu Bildirinin hiçbir hükmü, herhangi bir devlet, topluluk ya da kişiye, Bildiride açıklanan hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik bir davranışa girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir anlamında yorumlanamaz.